

A.N.M. Wymenga, J.W.W. Coebergh, H.A.A.M. Maas, H.C. Schouten (red.)

Handboek kanker bij ouderen

© De Tijdstroom uitgeverij, 2012. De auteursrechten der afzonderlijke bijdragen berusten bij de auteurs.
Omslagontwerp: Cees Brake, Enschede.

Uitgegeven door De Tijdstroom uitgeverij bv, Postbus 775, 3500 AT Utrecht.
E-mail: info@tijdstroom.nl

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen.

Waar dit mogelijk was is aan auteursrechtelijke verplichtingen voldaan. Wij verzoeken eenieder die meent aanspraken te kunnen ontlenen aan in dit boek opgenomen teksten en afbeeldingen, zich in verbinding te stellen met de uitgever.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp.

Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 978 90 5898 195 0

NUR 871

Inhoud

Hoofdstuk 1 Inleiding – 9

A.N.M. Wymenga, J.W.W. Coebergh, H.A.A.M. Maas, H.C. Schouten

Deel 1 Epidemiologie

Hoofdstuk 2 Epidemiologie van kanker bij ouderen in Nederland: toelichting bij de trendfiguren – 13

J.W.W. Coebergh, M.J. Aarts, K.K.H. Aben

Hoofdstuk 3 Levenslang screenen op kanker? – 55

J.A.A.M. van Dijck, M.J.M. Broeders, F. de Vegt, A.L.M. Verbeek

Hoofdstuk 4 Het proces van besluitvorming – 65

J.P.J. Slaets

Deel 2 Veroudering

Hoofdstuk 5 Carcinogenese – 77

D. van Heemst, R.G.J. Westendorp

Hoofdstuk 6 Comorbiditeit – 91

M.L.G. Janssen-Heijnen, J.W.W. Coebergh, H.A.A.M. Maas

Hoofdstuk 7 Geriatrisch assessment – 121

H.A.A.M. Maas, A.N.M. Wymenga

Hoofdstuk 8 Ziektepresentatie – 129

H.A.A.M. Maas

Deel 3 Diagnostiek en behandeling, algemeen

Hoofdstuk 9 Diagnostiek en behandeling – 137

A.N.M. Wymenga, H.A.A.M. Maas, H.C. Schouten, J.W.W. Coebergh

Hoofdstuk 10 Anesthesie en pijnbestrijding – 147

M.W.P. de Wolf, M. Bode, M.A.E. Marcus

Hoofdstuk 11 Chirurgie – 157

B.L. van Leeuwen

Hoofdstuk 12 Radiotherapie – 167

A.H.D. van der Leest, C.C.E. Koning

Hoofdstuk 13 Invloed van polyfarmacie en leeftijd op de blootstelling aan chemotherapie – 179

M.J.A. de Jonge, R.H.J. Mathijssen, W.J. Loos

Hoofdstuk 14 Supportive care – 191

S.J.-P. Van Belle

Hoofdstuk 15 Chemotherapie – 199

B.A.H. Brouwers, H. Wildiers

Hoofdstuk 16 Geïntegreerde zorg – 213

H.A.C.M. Verlaan, C.M. Eeltink

Deel 4 Diagnostiek en behandeling, specifiek

Hoofdstuk 17 Mammacarcinoom – 223

J.W.R. Nortier

Hoofdstuk 18 Colorectaal carcinoom – 235

J.N.H. Timmer-Bonte, E. Bastiaannet

Hoofdstuk 19 Prostaatcancer – 241

R.J.A. van Moorselaar, A.H.M. Piet, W.R. Gerritsen

Hoofdstuk 20 Blaas- en niertumoren – 249

Hoofdstuk 20.1 Blaascancer – 251

C.A. Goossens-Laan, P.J.M. Kil

Hoofdstuk 20.2 Niercancer – 261

C.A. Goossens-Laan, P.J.M. Kil

Hoofdstuk 21 Longcancer – 267

B. Biesma, E.F. Smit, A.M.C. Dingemans

Hoofdstuk 22 Hematologische oncologie – 275

Hoofdstuk 22.1 Maligne lymfoom – 277

H.C. Schouten

Hoofdstuk 22.2 Leukemie – 283

G.J. Ossenkoppele, A.A. van de Loosdrecht

Hoofdstuk 22.3 Multipel myeloom (ziekte van Kahler) – 291

G.M.J. Bos, S. Zweegman

Hoofdstuk 23 Gynaecologische oncologie – 299

R.F.P.M. Kruitwagen, B.F.M. Slangen

Deel 5 Zorgaspecten

Hoofdstuk 24 Palliatie en terminale zorg – 313
K.C.P. Vissers

Hoofdstuk 25 Effectieve communicatie – 323
J.C.M. van Weert, J. Jansen

Hoofdstuk 26 Kanker en kankerbehandeling: cognitief functioneren – 333
S.B. Schagen, H.A.A.M. Maas

Hoofdstuk 27 Voeding, ondervoeding en kanker – 345
J. Vogel-Boezeman, C.P.G.M. de Groot

Hoofdstuk 28 Kwaliteit van leven – 355
C.J.M. Schölzel-Dorenbos

Hoofdstuk 29 Ethische aspecten van zorg – 363
C.J.W. Leget, J.S.C. Schoo

Deel 6 Casuïstiek

Hoofdstuk 30 Casuïstiek gynaecologische tumoren – 373
P.B. Ottevanger, R. Bekkers

Hoofdstuk 31 Casuïstiek mammacarcinoom – 377
C.H. Smorenburg

Hoofdstuk 32 Casuïstiek hematologische tumoren – 381
H.C. Schouten, W.J. Mulder

Deel 7 Appendix

ADL-score – barthelindex – 388

EORTC QLQ C-30 – 389

Geriatrische depressieschaal-15 (GDS-15) – 391

Instrumentele activiteiten in het dagelijks leven – IADL-schaal volgens Lawton en Brody – 393

Katz-ADL6-schaal – 394

Mini mental-state examination (MMSE) – 395

Mini-nutritional assessment (MNA) – 397

Malnutrition universal screening tool (MUST) – 400

Performancestatus – 401

Short nutritional assessment questionnaire (SNAQ) – 402

Timed-up-and-go-test – 403

Groningen frailty indicator (GFI) – 404

Personalialia – 405

Register – 407

Hoofdstuk 1

Inleiding

A.N.M. Wymenga, J.W.W. Coebergh, H.A.A.M. Maas, H.C. Schouten

1 INLEIDING

Kanker komt vooral op oudere leeftijd voor. Bijna 60% van alle maligniteiten wordt vastgesteld bij patiënten ouder dan 65 jaar. De komende decennia zal door de vergrijzing het aantal ouderen in de westerse landen stijgen en dus ook het aantal ouderen met kanker. De behandeling van ouderen met kanker vergt maatwerk vanwege de heterogeniteit binnen oudere patiëntenpopulaties, die berust op de aanwezigheid van een wisselende hoeveelheid van bijkomende ziekten (comorbiditeit), verschillen in algemeen functioneren, polyfarmacie, wisselende reservecapaciteit van orgaanfuncties en vooral ook verschillen in het sociale netwerk. Naarmate op meer van deze gebieden beperkingen aanwezig zijn, worden ouderen als meer kwetsbaar aangemerkt en neemt de noodzaak toe om het diagnostisch en therapeutisch handelen te individualiseren.

Richtlijnen bevelen echter standaardbehandelingen aan die niet zonder meer toepasbaar zijn op alle ouderen met een specifiek tumortype en -stadium. Het bewijs voor richtlijnen is veelal gebaseerd op onderzoek bij patiënten van middelbare leeftijd, zonder comorbiditeit en andere beperkingen, terwijl onderzoek onder oudere kankerpatiënten schaars is.

Zorg voor oudere kankerpatiënten omvat in de dagelijkse praktijk een zoektocht naar zorg op maat voor een individuele patiënt. De KNMG benadrukt in haar recente rapport *Sterke medische zorg voor kwetsbare ouderen* dat in de medische zorg voor ouderen rekening moet worden gehouden met genoemde kwetsbaarheid. Het rapport daagt uit om (hoog)specialistische geneeskunde te verbinden met generalistische geneeskunde, juist om de heterogeniteit en kwetsbaarheid bij oudere patiënten bij medische beslissingen mee te wegen en dus behandelingen aan te passen. Focus op kwetsbaarheid is relevant, evenals erkenning van het bestaan van zeer vitale ouderen. Belangrijk is dat deze laatste categorie geen behandeling onthouden wordt op basis van een *ageistic* (voor)oordeel en dat hoogspecialistische zorg ook voor hen bereikbaar is. Idealiter is ook de oncologische zorg ingesteld op de variabele vitaliteit van ouderen, en wordt ook in de oncologie zorg op maat geleverd. Stichting GerionNe (geriatrische oncologie Nederland; www.gerionne.nl) is enkele jaren geleden opgericht en hoopt door middel van onderzoek, zorgstrategieën en onderwijs de vele witte vlekken op het gebied van kanker bij ouderen mee in te kleuren. Dit boek belicht de problemen en uitdagingen, kansen en beperkingen bij de diagnostiek en behandeling van kanker bij ouderen. Niet eerder verscheen er een Nederlandstalig boek van deze omvang over dit onderwerp. Het boek biedt handreikingen voor de behandeling van kanker bij ouderen. Het richt zich hierbij op werkers in de specialistische oncologische zorg, maar ook op hen die in meer generalistische geneeskunde werkzaam zijn. Voor elk van de hoofdstukken geldt dat een state-of-the-art aangereikt wordt. Soms wordt een denkwijze overgedragen, van belang om juist een geïndividualiseerde behandeling voor een oudere patiënt te realiseren.

Wij hopen dat dit boek ertoe leidt dat ouderen met kanker beter behandeld worden en dat u even enthousiast over dit onderwerp wordt als wij dat zijn.

Mocht u na het lezen van dit boek de behoefte hebben om te reageren, een vraag te stellen of mocht u suggesties hebben voor een volgende druk, dan horen wij dat graag!

Machteld Wymenga
Jan-Willem Coebergh
Huub Maas
Harry Schouten